

Esglésies amb campana d'obús. Folquer (part 4)

Com passa en altres indrets del nostre municipi, Folquer no és pròpiament un poble, és un conjunt de masos pertanyents a l'antic municipi d'Anyà i escampats entre Montargull i Comiols, que tot i la seva antiguitat, pràcticament no disposa de bibliografia. Per aquest motiu, l'elaboració del present capítol de la sèrie dedicada a les esglésies amb campanes d'obús ha hagut de tenir un component d'investigació molt més ampli que els anteriors.

Folquer és una paraula derivada, segons l'*Onomasticon Cataloniae* d'en Coromines, del nom propi de persona germànic *Fulkhari*. Per situar-nos ràpidament sobre el mapa, direm que està ubicat a les vores de la carretera d'Artesa a Tremp, la L-512, a l'alçada del ramal que porta a Ponts, la C-1412. Bàsicament, aquest nucli el formen els hostals de Dalt i el de Baix, a peu de carretera, davant del desviament que porta a Ponts. Un segon espai el podríem delimitar per la Casa Gran i Can Julià, agrupades al redós del cementiri i l'església de Sant Gil, motiu d'aquest treball. La Colomina, les Torres i Santa Creu són grans casalots comunicats des de la ruta que mena a Ponts; i, molt a prop de la frontera amb el municipi de Vilanova de Meià, trobem el Mas Pujols.

Per la seva extensió, hem de deixar per a una altra ocasió l'estudi de les grans i interessants construccions que configuren el conjunt de casalots i cases fortificades que integren el terme de Folquer; si bé inclourem unes pinzellades històriques sobre aquest lloc, que el 13 de juliol del 1787 va ser visitat per l'agrònom i viatger Arthur Young (Londres, 1741-1820) en el seu periple europeu per al coneixement de l'agricultura del continent. Al seu diari hi anotà "*Passat la nit a Fulca (Folquer), a l'hostal d'un gran propietari, on trobem per primera vegada a Espanya una instal·lació passable*". Les conclusions tècniques d'aquest viatge foren publicades el mateix any 1787 a la revista *Annals of agriculture* amb el nom de *Tour in Catalonia*.

Aquest indret també fou visitat pel poeta, filòleg, folklorista, bibliògraf, bibliòfil i editor Marià Aguiló (Palma de Mallorca, 1825; Barcelona, 1897) el 3 de setembre del 1860 en un dels seus viatges per a la recopilació de textos i cançons del folklore del nostre país. Ens comenta que va estar 3 hores en una "*masia grandiosa*", la Casa Gran, i que pagà un ral i tres quartos per "*canciones*".

Una altra circumstància representativa de la història del lloc era la seva condició de punt de parada de la diligència que feia la ruta entre Artesa i Tremp. Les cròniques de finals del XIX i principis del XX ens transcriuen que aquesta ruta no estava exempta d'assalts, robatoris i fins i tot assassinats comesos per bandits refugiats a la serra de Comiols, als quals no els feia cap recança atacar la diligència.



La diligència de Folquer en una aturada l'any 1902 (La Palanca, núm. 166 de gener de 1996)

L'església de Folquer

En Josep Lladonosa, en el seu llibre sobre la història d'Artesa de Segre (pàg. 95), ens comenta que, d'entre d'altres temples que explicita, l'església de Folquer sorgeix de la reconquesta sota la senyoria de Montmagastre, conquerida o edificada al s. XI. A més, dona a entendre que es reconstruí en les centúries següents, com és el cas que ja havíem comentat en capítols anteriors de les modificacions fetes al llarg del s. XVII a diferents esglésies romàniques del nostre entorn, transfigurant-les a l'estètica renaixentista.

Observant detingudament l'estructura d'aquesta església, tot i que el campanar i la finestra de la capella, adossada a ponent, estan bastits amb models del romànic; la planta rectangular sense absis i altres elements de la façana



ens fan pensar que no fou erigida a l'edat mitjana, sinó que podríem considerar com a data de construcció –i no de modificació com proposa en Lladonosa– l'any 1625, gravat sota la creu esculpida a la dovella central de la porta d'entrada.

A partir de la pràcticament nul·la bibliografia existent i de les observacions fetes sobre el terreny, el text d'en Lladonosa ens manté més en la tesi que aquesta església pertany al segle XVII quan, a la pàgina 96 del seu llibre sobre la nostra història, ens diu: "*La paròquia de Comiols, avui un poble abandonat, estava dedicada a sant Romà, mentre que la de Folquer ho està encara a sant Gili, però primitivament, quan pertanyia a Montmagastre tenia el títol de la Santa Creu*". Entenc que l'historiador d'Artesa de Segre està mesclant dues esglésies en una sola. La Santa Creu era un temple del romànic situat prop de l'actual masia del mateix nom, documentat el 1010, del qual les darreres restes es varen esfondrar l'any 1988 per un seguit de circumstàncies iniciades a partir de la construcció de l'anteriorment esmentada carretera C-1412.

Fetes aquestes consideracions, detallarem les característiques observades a l'església de Sant Gil o Sant Gili de Folquer.

Aquesta església de planta rectangular, orientada al quadrant nord-est, als

310°, està complementada per una capella que gairebé ocupa la meitat de la llargada del mur, a ponent. Al frontis hi observem, com en altres esglésies del municipi, el característic conjunt renaixentista de porta dovellada, fornícula i rosetó.

El dovellat de la porta està suportat per una imposta motllurada i a la dovella clau, o central, s'hi mostra una creu esculpida a la pedra amb una base escalonada de tres graons, dins de la qual hi ha gravat en baix relleu la data "1625" amb els caràcters propis de l'època.

Sobre la porta s'hi pot veure la fornícula sense imatge, flanquejada per dues columnes acabades amb punta, les quals sostenen, en el segon terç, el triangle representatiu del misteri de la unitat de Déu en tres persones. Aquesta capelleta se'ns presenta en una factura primitiva, ja que en d'altres esglésies amb el mateix disseny, com per exemple Baldomà (realitzada prop de 70 anys més tard), la veiem amb un acabat més evolucionat.

Coronant aquesta decoració tenim la rosassa, força ben conservada, la qual, jugant amb quatre cercles amb una línia ondulada en llur interior, dibuixa una petita creu central de la que s'estén un quatrifoli. Ambdues figures estan complementades per la representació de dues creus més, producte de la disposició dels cercles i de les ondulacions.

A banda i banda de la porta, hi han dues finestres que actualment estan tapiades. El gruix del mur de la finestra del costat de llevant s'ha utilitzat per fer-hi un petit armari interior i a la finestra de ponent s'hi pot apreciar, des de dins l'església estant, l'antiga reixa de ferro que protegia l'accés per aquesta obertura. Aquesta ubicació de les finestres al frontis de l'església, al municipi d'Artesa de Segre també les trobem a l'ermita de la Santa Fe de Tudela i a l'ermita troglodítica de Sant Salvador a Alentorn. A les rodalies del municipi, les ermites de Sant Urbà a Foradada i de la M. D. del Remei a Argentera també tenen aquesta característica. Cal notar que en tots els casos es tracta d'ermites de planta quadrada exemptes d'absis, construïdes als segles XVII i

XVIII. A Folquer, l'estructura d'aquestes finestres perimetrades, únicament per quatre grans carreus, a una alçada de menys d'un metre del terra, és a dir, a la base de la construcció, ens ajuda a corroborar l'origen modern d'aquesta església. Val a dir que l'ermita de Sant Serni de Vall-llebrerola, romànica, també disposa d'una obertura al frontis; però la forma de construcció és diferent i sembla que hagi estat foradada en temps més recents.

L'element més interessant de la façana d'aquesta església és un gravat, molt malmès, esculpit al carreu inferior de l'obertura que configurava la finestra del costat de llevant. Aquest gravat consta d'una creu encerclada i una inscripció de la qual només es llegeix: les lletres AL, a la primera línia; ENA, a la segona; símbols circulars, una S i símbols, també circulars, a la tercera; AN, a la quarta; i, a la cinquena línia, una lletra que sembla una R, una rodona, la lletra A i una darrera lletra que sembla l'inici d'una M. La forma dels caràcters es correspon a l'època de construcció de l'església. Hem sentit alguna hipòtesi sobre el seu significat, que no hem pogut contrastar; però creiem que seria necessari un estudi d'aquesta inscripció per esbrinar-ne el contingut i utilitat. El greu és que aquest gravat, com tants altres elements del nostre patrimoni municipal, s'està perdent; per la qual cosa caldria una actuació immediata per recuperar-lo o, si més no, per mantenir-lo. Prop de 400 anys d'història s'ho valen.



Gravat a la façana de l'església

Sota la teulada, una gàrgola de pedra picada consistent en un canaló en forma d'U, situada a l'extrem est, com-

pleta els elements del frontis de l'església. Si bé el trebol de l'església és una volta en forma de canó, a l'exterior; aquest està cobert per una teulada a dues aigües suportada damunt d'un fris de maons disposats a l'estil de les construccions modernistes. Això ens fa pensar que aquesta coberta es va construir a principis del s. XX. Pel que respecta a la capella lateral, la teulada té les mateixes característiques; tot i que a l'interior, la volta, en comptes de ser de canó, és de creueria.

La única finestra actualment oberta en el mur la podem veure a la capella



Finestra neoromànica

adossada, encarada a la part frontal de l'església. Aquesta finestra, per la seva forma, ens indica la provenença del romànic, però no sembla ser així. Vidal Vilaseca, en la seva obra *El Romànic de la Noguera*, a més de no catalogar l'església de Folquer com a construcció medieval, al capítol dedicat a les formes de les finestres ens fa una referència a aquesta, tot dient: "*Més tardana, del 1625, és la de Sant Gil de Folquer (Noguera)*". Més endavant, tractant la cronologia dels diversos tipus de finestra d'arc de mig punt monolític, rebla dient: "*A la Noguera les troben no tant sols al romànic i al gòtic primitiu sinó que continuen més ençà com a Folquer...*"

A l'altre costat de l'església, a llevant, durant el primer terç del s. XX hi havia la casa del rector: un petit habita

cle del qual encara hi queden les restes cobertes de vegetació, a més de la porta, ara tapiada, que comunicava la casa amb el temple.

L'interior de l'església mostra un paviment de lloses i les parets estan encalcinades. A l'entrada trobem, al costat de l'epístola, una pica baptismal i, al costat de l'evangeli, al peu de l'escala que dona accés al cor, una altra pica per a l'aigua beneïda, ambdues de pedra treballada. Damunt la porta d'entrada hi veiem el cor, sense barana, del que parteixen les escales que duen a la teulada. Al costat de l'epístola, una petita capella oberta a la paret acull la imatge de Sant Josep. Al costat de l'evangeli, accedint a través d'un arc dovellat amb imposta motllurada, hi trobem la capella que fa les funcions

de sagristia. L'altar se'ns presenta amb el més pur estil rural, fet amb una gran llosa sostinguda per una curra de trillar. La imatge de Sant Gil, una talla moderna, està suportada per una columna formada per un rodet i un tronc d'alzina falcats amb fustes i pedres.



Advocació

L'església de Folquer està dedicada a Sant Gil o Sant Gili, en grec Aegidus. Aquest sant, que va viure als voltants de l'any 500, era originari d'Atenes. Fill d'una família acabada, per amor a Crist, a la mort dels seus pares es despreguè de tota la seva fortuna i va recórrer tot l'Orient fent miracles arreu. S'embarcà en un vaixell que el portaria a França, on féu cap a Arlès. Prop d'allí bastí l'abadia de Saint Gilles, a Gard, on està enterrat i de la qual en fou abat. A Sant Gil el veiem representat amb la cérvola que el va alimentar amb la seva llet durant el període d'ascetisme que va viure. Aquest sant és invocat pels homes de la mar, els pagesos, els ramaders i els pastors.

Veiem, doncs, com passa en el cas de Sant Bartomeu de la Vall d'Ariet,

que l'ambient camperol tria els patronats que li són afins.

La mateixa data que se celebra la festivitat de Sant Gil, diada de la Festa Major de Folquer, el calendari comparteix onomàstica amb Sant Llop. La curiositat rau en el nom d'aquest sant que ens rememora la presència de l'animal homònim a la contrada, desaparegut a principis del s. XX, com ens ho recorda el Sr. Joaquim Maluquer en el capítol relatiu a Folquer del seu llibre *Memòria amb figures*.

La campana d'obús

En aquesta ocasió ha estat realment difícil trobar alguna referència sobre l'origen de la campana d'obús d'aquesta església. Després d'un intens treball de recerca realitzat amb la inestimable col·laboració dels propietaris de les finques de Folquer, vam arribar a contactar amb una persona que prefereix mantenir-se en l'anonimat i que recorda com, acabada la guerra, a Montargull hi havien partidaris dels diferents bàndols i fou per causa d'aquestes diferències que una de les famílies del bàndol nacional, com a penyora, va enviar els homes d'una casa de pensament republicà a Comiols per recollir l'obús que serviria com a campana en aquesta església. Malauradament, però, no tenim notícies del lloc exacte de la localització, ni de les condicions en què es va recollir l'obús, ni tampoc com es va adobar per a condicionar-lo per fer les funcions de campana. El que sí sabem és que aquesta va ser instal·lada l'any 1940 pel Sr. Agustí, paleta a Montargull, que més tard residí a Oliana.

En la visita de contrastació històrica realitzada a Montargull, després de parlar amb diverses persones que van viure la guerra, tot i que en aquella època eren infants, i de parlar amb els fills de la família que va recollir l'obús; cap d'ells ens ha pogut ampliar la informació. De tota manera, els fills de la família que, suposem, va recollir l'obús, no descar-

ten la possibilitat que fos el seu pare qui transportés la bomba; ja que en aquell temps era l'única casa del poble que tenia els mitjans per a fer-ho.

Agraïments

Voldria iniciar el capítol d'agraïments nomenant les persones que, des d'Artesa, han posat tot el que estava de la seva part per trobar el fil que ens portés a esbrinar la història d'aquesta campana. Són el Sr. Josep Bernaus Farré, de Cal Santa Creu de Folquer, i el Sr. Josep M. Bernaus Ros, de la Colomina de Folquer, el qual em va proporcionar el contacte amb la persona que sabia de la campana.

De la Casa Gran de Folquer, el Sr. Joaquim Maluquer, a més de donar-me de manera exquisida informació sobre la seva propietat i de Folquer en general, em va fer avinent un exemplar del seu llibre *Memòria amb figures*, on, des del capítol dedicat a Folquer, hom es submergeix en l'atmosfera ambiental del lloc a través del temps.

A Montargull vaig rebre una molt bona acollida per part dels senyors Josep Marsà, Alfred Farré i els Camats. Malgrat no tenir referències sobre la

campana de Folquer, tots ells em varen facilitar informacions molt valuoses per a la meua recopilació de dades sobre el municipi. Gràcies a aquestes converses vaig saber que, també a Montargull, a l'església antiga, hi va haver campana d'obús.

Finalment, he d'agrair la informació definitiva sobre la campana, facilitada per aquesta persona coneixedora de l'indret i la seva història, la qual vol preservar l'anonimat; ja que gràcies a la seva informació ha estat possible tenir la referència sobre l'origen d'aquesta.

Text i fotografies: Ramon I. Canyelles

